

Sárközy Csongor

Ezoterikus gyakorlatok a dél-alföldi középiskolások körében

A tanulmány egy rövid elméleti kitekintés után a fiatalok ezoterikus gyakorlatait (mint jóslás, szellemidézés, asztrológia, jóga, feng-shui, reiki, újpogány és sátánista gyakorlatok) és az erre megjelenő társadalmi reakciókat vizsgálja. Egy kérdőíves kutatást elemezve, a középiskolások részvételét a felnőttekével összevetve, a praktikák típusait, gyakoriságukat és a résztvevők motivációit vizsgálja.

Sárközy Csongor (sarkozy@rel-u.szeged.hu) a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszékének munkatársa, a Pécsi Tudományegyetem szociálpszichológia PhD hallgatója, a REVACERN kutatási hálózat projektmenedzsere. Érdeklődési területei az ezoterika és a keleti vallások nyugati megjelenési formái.

Az utóbbi évtizedekben a vallás(ok)kal foglalkozó tudósok különböző változásokról számoltak be az egyéni és közösségi vallásosság tekintetében. A közelmúltban több nemzetközi vizsgálat foglalkozott az 1960-as évektől tendenciózusan meginduló újszerű vallási formákkal, több olyan területet érintve, mint az új vallási mozgalmak kialakulása és szociológiája, a láthatatlan vallás, az intézményi változások, a vallási pluralizmus vagy éppen a szekularizációs hatások.

A változások közé sorolhatjuk a „vallási piacról” válogató egyének magánvallásosságát, valamint a napjainkban divatos, az egyén életmódjához kapcsolt, különböző szinteken érvényesülő, nemegyszer misztikába hajló gyakorlatokat is. Jelen tanulmányomban ennek a jelenségkörnek az egyik ágát, az ezoterikus elemek dimenzióját vizsgálom, különös tekintettel a dél-alföldi középiskolások csoportjára. A vizsgálat¹ elsődleges célja annak kimutatása volt, hogy a régióban élő, tanuló fiatalok milyen mértékben érintkeznek az ezoterikus tanokkal, másodsorban pedig annak kiderítése foglalkoztatott, hogy vajon milyen összefüggések, korrelációk mutathatók ki az ezoterikus gyakorlatok és más tényezők között e fiatalok tekintetében.

Témám azonban több szempontból is nehezen vizsgálható. Elsősorban azért, mert az ezotéria fogalomköre egyszerre túldeterminált és homályos – azaz meghatározásában többféle, nem egyszer ellentmondó elméletek állnak egymás mellett. Másrésztől azért, mivel az ezoterikus dimenzióknak nincsen kiforrott dogmatikus alapzatán álló, egységes, jól elkülöníthető társadalmi bázisa, így intézményi-strukturális oldalról igen nehezen megközelíthető. (Tehát az ezotéria mint összetett, szinkretikus és meglehetősen tág halmaz, bőven ad lehetőséget arra, hogy „kedvünkre válogassunk” a különböző, nemegyszer össze nem függő elemei közül.) Harmadsorban pedig azért, mert igen nehezen különíthető el a gyakorlatok spirituális háttere és a gyakorlók motivációja, így kérdéses, hogy mennyiben beszélhetünk egyáltalán kiforrott vallásos tendenciákról az ezotéria esetében. Írásom lényeges szempontja azonban, hogy akár vallási, akár – problematikus fogalommal élve – „kvázi-vallási” jelenségnek is tekintjük az ezotériát, vallástudományi

1. Kutatásom alapvetően Hartmut Zinser berlini alapkutatására (1991) támaszkodik.

szinten nem kerülhetjük el sem vizsgálatát, sem értelmezését, jóllehet sok esetben módszertani akadályokba ütközünk.

Tanulmányom első nagyobb tematikus egységében az elméleti háttér kontextusát, az ezotéria fogalomkörének összetettségét, illetve különböző megjelenési szintjeit és gyökereit vázolom föl röviden, majd a fenomén vallástudományi helyéről szóló elgondolásokat ismertetem. Ezt követően a második részben a tinédzserek korosztályáról és az ezoterikus tartalmakról szóló nézeteiket ismertetem, majd megfogalmazom munkahipotéziseimet, és szemügyre veszem a kutatási előzményeket és módszertani sajátosságokat. A vizsgálat eredményeit a harmadik részben ismertetem, végül levonom a következtetéseimet.

Lényegesnek tartom kiemelni írásom vallástudományi jellegét, amely több szinten is megnyilvánul. Ennek megállapításában globális kiindulópontként Figl (2003) tárgymeghatározását alkalmazhatjuk, miszerint a vallástudomány(ok) tárgya a vallás, és ehhez hozzátartoznak a tudományterületből adódó egységes elméleti és módszertani megfontolások. Mivel azonban a vallási fenomén komplexitása igen magas, nyilvánvaló, hogy több tudományág érdekelt a vizsgálatában. Ez a tény önmagában is indokolja az interdiszciplináris megközelítések lehetőségét és létjogosultságát, így nem egy esetben a „kötőjeltudományok” eredményeit is felhasználom. Mindezen túlmenően alkalmazom a mára közismertté vált *emic-etic* dimenziók, azaz a belső megközelítés, valamint a külső interpretálás között feszülő dinamikát is. A kutatás módszertani háttere társadalomtudományi, ezen belül első fázisként a kvantitatív elemzés volt kínálkozó.

EZOTERIKA A VALLÁSTUDOMÁNYBAN

Mi az ezoterika? Napjainkban az *ezoterika* a közbeszédben elterjedt fogalom. Használatának többféle konnotációját különböztethetjük meg: találkozhatunk vele titkos bölcsességet sejtető, pozitív kicsengésű vagy éppen gúnyos felhangú, lekicsinylő értelemben is, elterjedtsége azonban kétségen kívüli a hétköznapok különböző szintjein. Ezoterikusnak nevezhetnek egy vallási csoportot vagy gondolkodásmódot, ezoterikusnak tekinthető a világról szerzett titkos tudás, de a köznapi nyelvhasználat értelmében léteznek ezoterikus folyóiratok, könyvek, zeneszámok vagy éppen tévéműsorok.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a jelenség nem egyszerűen és problémamentesen definiálható. Az ezotéria/ezoterika fogalmak jelentéstartalma manapság is igen nagy kihívások elé állítja a valláskutatókat, nem egyszerűen azért, mert a különböző meghatározásokat illetően nincsen konszenzus, hanem azért is, mert a fogalom egyre újabb és újabb elemeket olvaszt magába. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy számos olyan más jelenséggel mosódik össze, amelyekhez a viszonya nem mindig tisztázott (például New Age, satanizmus, okkultizmus stb.)

Az *ezoterika* szó pontos jelentésmezeje a „belső, csak beavatottaknak érthető” titkos tudást, ismeretet jelenti. Mint látjuk, e jelentés meglehetősen inkluzív, belőle kiindulni meglehetősen nehézkes. Sokkal lényegesebb támpontot nyújthat a kifejezés és a mögötte álló összetett jelenségegyüttes vallástudományi elhelyezése. Az ezoterikus, mágikus vagy spirituális hiedelmek és technikák rendszere az 1960-as évek ellenkultúrájából nőtte ki magát. Fő vonzerejét kezdettől fogva a fiatalok és az értelmiségiek között érte el, és azóta is egyre növekvő népszerűségnek örvend.

A fentebb vázolt jelenségek főbb társadalmi és kulturális aspektusait szociológiai, kulturális antropológiai és pszichológiai kutatások sora vizsgálta az elmúlt 40 évben. Az alábbiakban a téma legkimagaslóbb kutatóinak meghatározásait veszem szemügyre.

Antoine Faivre, a nyugati ezotéria egyik legjelentősebb kutatója az ezotériát nem önálló szellemi irányzatként, hanem a történelemben különböző kulturális példákon keresztül megnyilatkozó összefoglaló gondolati rendszerként definiálta (1994). Ahogyan azt a téma egy másik neves kutatója, Hans Gerald Hödl is megjegyzi, az ezoterika mint vallástudományi kategória legalább három megkülönböztethető jelentéssel bír: jelöli egyrészt az ezoterikus tudást és ismeretet, az ezoterikus gyakorlatokat, illetve az ezoterikus tapasztalatot (lásd Figl 2003).

Höllinger és Smith több ország egyetemistáit vizsgálta (2002), s a vallási jelenségeket vizsgálva négy csoportot különböztetett meg. Az első csoportot a vallási tevékenységek (imádkozás, istentiszteleten való részvétel, Biblia-olvasás), a másodikat a vallásos hitelvek jellemzik (például hit Istenben, Jézusban, Szűz Máriában, a Szentlélekben, az ördögben, az angyalokban, a szentekben, a pokolban, a túlvilágban stb. Idetartozik a karmában és a reinkarnációban való hit is, amely a kutatók szerint nem ellentétes a keresztény hittel). Egy további csoportot alkotnak az okkult hitelvek – hit természeti lényekben (tündérek stb.), régi házakban lakó szellemekben, halottakkal való kapcsolatban, pszichikai gyógyítóknak, telepátiában, *clairvoyance*-ban (tisztánlátás), asztrológiában, kövek gyógyító energiáiban –, amely körébe tartozó jelenségeket jellemzően a „paranormális” vagy „okkult” jelzővel illetik.

Végül, a negyedik csoportba a New Age-tevékenységeket sorolták. Meglátásuk szerint a New Age keretébe tartozó módszerek és gyakorlatok köre három dimenzióra bontható: idetartoznak a jövőt megjövendölni kívánó vagy személyiségelemzésre alkalmas ezoterikus metódusok (különböző jóslások, tarotkártya, ji csing, horoszkópelemzés, álomértelmezés stb.); a testre irányuló spirituális, jellemzően ázsiai technikák (jóga, taicsi stb.), a meditáció és a masszázs technikák (siacu); valamint az alternatív gyógyítási technikák, alternatív gyógyszerek (homeopátia, Bachvirágterápia), pszichikus gyógyítás, akupunktúra stb.

A kutatók e három kategória között erős korrelációt figyeltek meg – azok a diákok, akik már kipróbáltak egy gyakorlatot, jobban érdeklődtek további ezoterikus módszerek iránt. Egy gyakran megfigyelt jelenségről van szó – a New Age aktivistái rendszerint nem egy tevékenységre koncentrálnak, hanem többel is kísérleteznek egyszerre vagy egymás után. A jelenségről és a földrajzi eloszlásáról írva megjegyzi, hogy a északnyugat-európai diákok ezoterikus gyakorlatainak mintázata Hanegraaff definícióját (Hanegraaff 1996, 1999) idézi, aki a New Age mozgalmat egyfajta *szekularizált ezotériaként* írja le, amelyben a holisztikus élményt nyújtó módszereket azok vallási vagy szellemi háttérétől elszakítva használják (Höllinger–Smith 2002).

Höllinger és Smith hivatkozik továbbá a *World Views in Modern Society* néven publikált kutatásra (Bergbom–Björkqvist–Holm 1996), amelynek eredményei szerint a lengyelországi és mexikói diákok inkább hisznek az okkult jelenségekben, asztrológiában és spirituális jelenségekben, mint a nyugat-európaiak. Továbbá ezen, általában erősen katolikusként ismert országokban a diákok gyakrabban jelezték azt is, hogy misztikus élményeik voltak.

Miként arra már a fejezet elején utaltam, az okkultizmus, a New Age, valamint az ezotéria fogalmak egymáshoz kapcsolódása meglehetősen problematikus. A tanulmányom további részében a faivre-i definíciót fogadom el, amely szerint az ezotériát tág halmaznak tekinthetjük, amelyben részalmazként jelennek meg az említett jelenségek. Ebből az elméletből következik

Kocku von Stuckrad meghatározása is (2005:88), amely alapján a kutatást végeztem, s amelyet a későbbiekben részletesen ismertetek.

EZOTERIKA MAGYARORSZÁGON

Az ezoterikus jelenségek magyarországi vagy közép-kelet-európai sajátosságaival kevés tanulmány foglalkozik.² Más szociológiai vizsgálatok kvantitatív adataiba betekintve tudunk csak némileg képet formálni a jelenségekről. Például az EVS 1999-es magyarországi kérdőívében szereplő, idevonatkozó két kérdés szerint a vizsgált populáció 46%-a hisz a reinkarnációban és 21%-a a telepítiában. Az EVS szerint 14,5% hord magával amulettet, de csak 4,2% hisz annak védő erejében, míg 69,9% szerint az amuletteknek egyáltalán nincsen védelmező hatása (Halman 2001).

Ezoterikus jelenségek. Munkadefinícióm kialakításakor nyomon követtem az ezoterikus jelenségekre vonatkozó vitákat, ám egy könnyen használható gyűjtőfogalomra volt szükségem. Az *ezoterika* rendkívül összetett fogalomként jelenik meg a hétköznapokban és a szakirodalomban is, és – leginkább kortárs jelenség lévén – meglehetősen nehéz eligazodni a különböző elméletek és meghatározások között. Nem egy esetben mind a „tudás”, mind a „tanrendszer” áttekinthetetlenül heterogén – az ezoterikus halmaz sok esetben eltérő vallási hagyományok tanításaiból merít, hiányoznak belőle a központi doktrinák és hittételek, a rituálék akár egyénenként változók lehetnek. Ebben a halmazban egyaránt helyet kap a New Age, az okkultizmus, valamint az újpogány, illetve a keleti vallásokból eredő – kontextusukból kiszakított – jelenségek.

A rövid elméleti összefoglaló, illetve a különböző jelenségek ismertetése ellenére sem kerülhető ki azonban a kutatáshoz használt pontos munkadefiníció ismertetése. Az általam vizsgált gyakorlatok mindegyikére alkalmazható Kocku von Stuckrad meghatározása (2005), aki – több definíciós kísérletet áttekintve végül – ezoterikusként a magasabb rendű tudást feltételező és azok elérését lehetővé tevő tanításokat nevezte meg. Rá és másokra (Höllinger–Smith 2002, Zinser–Christiansen–Fromm 2006) hivatkozva tehát az *ezoterika* kifejezést gyűjtőfogalomként kezeltem, amelynek alkategóriájaként az okkult, a New Age, a keleti vallásokból eredő és újpogány jelenségeket is idesoroltam.

Az összefoglalás az irányzatok tanításaira és szellemi-elméleti hátterére természetesen kevésbé alkalmazható, ugyanakkor ha Hanegraaff *szekularizált ezotéria* elmélete tágabb körben is érvényesül, a gyakorlatok közvetlen céljai elválnak a mélyebb szellemi háttértől. Ezen elmélet szerint a New Age követői az ezoterikus és spirituális módszereket leginkább holisztikus (kognitív, érzéki és érzelmi) tapasztalatok szerzésére használják, a hagyományos vallási és spirituális konnotációk nélkül (Hanegraaff 1996, 1999). Ha az eredmények ezt igazolják, a gyakorlatok szintjén a gyűjtőfogalom használata még megengedhető. Jelen tanulmányban pedig ezek fel térképezése volt a cél.

2. A szlovén Barbara Potrata (2004) például a posztoszocialista országokban megjelenő fokozott ezoterikus érdeklődés hátterére mutat rá: a New Age mozgalmakat a szocializmussal közös táptalajú millenarista utópiának nevezi, amely egyrészt szemben áll a posztoszocialista ideállal, másrészt azzal folyamatos párbeszédben állva, megőrzi annak egyes értékeit.

EZOTERIKUS GYAKORLATOK A TINÉDZSEREK KÖRÉBEN

Társadalmi háttér. A tinédzser korosztály ezoterikus jelenségekkel való „megfertőzöttségéről” sokan gondolnak sokfélét. A szülői rémálmok visszatérő forrása, a bulvársajtó kedvenc témája a deathmetál zenére drogos állapotban satanista áldozatokat végrehajtó gimnazisták, vagy a temetőben rituális, csoportos öngyilkosságot tervező tiniboszorkányok képe. Az enyhébb szülői vagy pedagógusi aggodalmak is elzárkózásról, titokzatos társaságokról, vészjóslóan depresszív vagy agresszív zenék és szövegek hallgatásáról, gyanús honlapok, filmek és számítógépes játékok és olykor könyvek kontrollálhatatlan befolyásáról szólnak. A társadalomban kialakult képet természetesen leginkább maguk a fiatalok alakítják ki magukról, amikor látványosan és hangosan hozzák a világ tudomására ijesztő véleményüket.

Generációs különbségek? A szakirodalom a családon belüli pszichológiai feszültségeket kevésbé tekinti generációs konfliktusnak, az ellenségképet főként az anonim nagyszervezetek és azok képviselői (politikuskok, rendőrök, hivatalnokok versus punkok, skinheadek, futballdrukkerek) testesítik meg (Gábor 1992:44). Amikor a generációs különbségek csoportokat hoznak létre, egyúttal a saját plauzibilitási struktúrájukat is létrehozzák, amelynek fontos részét képezi a dualitás, az ellenségkép fenntartása.

A vallásosság kérdése a legtágabb értelemben is generációs különbségeket jelez (Bauer és mtsai. 2002). A szülők, nagyszülők gyakran társadalmi külsőségekben kimerülő, áthagyományozott vallásossága nem képes segíteni a valódi válaszokat kereső fiataloknak, a túlzottan bigott képviselőt heves ellenállást vált ki. A fiatalok alulról szerveződő vallási jellegű csoportjai éppen a társadalmi háttérrel nélkülöznek, jellemző módon nincs sok közülük a nagy vallási hagyományokhoz – legyenek ezek nyugatiak vagy keletiek –, még az új vallási mozgalmak integráló ereje is hiányzik belőlük. Ezért zömmel zavaros, ezoterikus vagy okkult, New Age (nevezzük bárhogy) elemeket tartalmazó rendszereket hoznak létre, melyek mintázata erősen változó – gyakran virtuális csoportok kialakulása jelenti az első lépést a valódi csoporttá válás előtt.

Margaret Mead (1978), az ifjúsági kultúra korszakváltását a civilizációs fejlődés általános folyamatába helyezve, az ifjúsági kultúrák három korszakát különíti el: a posztfiguratív korszakot (amelyben a jövő ismétli a múltat), a kofiguratív korszakot (amelyben a jelen felkészít a jövő elvárásaira) és a prefiguratív korszakot (amelyben a jövő a jelennek integráns része). Feltehetőleg a jelen esetben a prefiguratív korszak egy jellemzőjével találkozunk, miszerint az ismeretek rendkívüli gyorsaságú bővülése a minták átvételének egyirányú utcáját kétirányúvá változtatta: a felnőtt-társadalom is kénytelen mintákat átvenni az ifjúságtól, mialatt az ifjúság értékeiben, társadalmi orientációiban, társadalmi-politikai cselekvési mintáiban mintegy függetlenedik a felnőtt-társadalomtól (Gábor 1992: 160).

Bourdieu többdimenziós társadalmi modelljét – melyben a kulturális és anyagi tőkejavak határozzák meg a társadalmi osztályokat létrehozó kollektív aktorokat – Jürgen Zinnecker alkalmazta az ifjúságra, azt állítva, hogy az ifjúság kulturális mezőbe kerülésével a fiatalok külön aktorként jelenhetnek meg a társadalmi térben (Gábor 1992: 1). Ezen elkülönült ifjúsági kultúra megértése és befogadása komoly nehézségek elé állítja az idősebb nemzedéket. A megfelelő kulturális panelek híján ugyanis a félinformációkra épített érzelmi attitűdök dominálnak, melyeket a legritkább esetekben oldanak fel párbeszéddek.

Veszély vagy deviancia? Az okkult erőkkkel való cimborálás veszélyes következményekkel jár – talán ez az egyetlen széles körben ismert nyugati kulturális vélemény, melynek forrásai a témában magukat megszólítva érző egyházak,³ s amelyet a tinédzserekre nézve hangsúlyozottan igaznak érznek a szülők és pedagógusok.

A kérdés azonban összetett és utánajárást igényel: egyrésztől nem nyilvánvaló ugyanis, hogy miért is tartják veszélyesnek a felnőttek ezeket a jelenségeket (amelyekről egyébként alig tudnak valamit), másrésztől pedig maga a veszély fogalma, megnyilvánulása sem egyértelmű. Egyáltalán igaz-e, hogy a felnőtt korosztály kevesebbet tud e jelenségekről, mint a fiatalok? Vajon nem éppen a saját félelmüket vetítik ki szülők, akik igenis jobban ismerik ezeket a jelenségeket, talán éppen saját érdeklődésük miatt? Vagy valóban a divat legújabb tollazatába öltözve tűnik annyira felfoghatatlannak, olyan riasztónak az ezoterikus érdeklődés megnyilvánulása?

„A fiatalabbak utópikus reményeket vagy ellenkezőleg: apokaliptikus félelmeket vetítenek önmagukra, életpályájukra és a társadalmi jövőre. Ugyanezt mondhatjuk el a felnőttekről is. A gyermekkorra, az ifúságra és az utóifúságra ki nem élt vágyakat, alkalmanként katasztrofális félelmeket vetítenek ki. Általában érvényes az, hogy a keresői tevékenység és a családi élet kötelékeibe befogott felnőttek hajlamosak arra, hogy kivetítsenek ilyen vágyakat és félelmeket minden – a munkától és a társadalmi kötelezettségektől mentesített – életkori csoportra (idetartozik az öregkor is). A gyermeki és az ifjú vágyak és félelmek határainak eltörlése az előrehozott fantáziacselekvésre utalt felnőttcsoportoknál kulturális és pedagógiai szempontból központi problémát jelent” – írja Werner Helsper (idézi Gábor 1992:43).

Mindezek az aggodalmak annak a fényében tűnnek különösen érdekesnek, hogy a vizsgálat tinédzser alanyai annak a generációnak a gyermekei, akik maguk is tanúi lehettek fiatakként az ezoterikus jelenségek rendszerváltás körüli felfokozódott jelenlétének. A veszélyességre utaló megnyilvánulások kulturális percepciója azonban érzékelhetően megváltozott – a szexuális szabadság a popkultúra egyik legelterjedtebb ikonjává vált, a mások felé irányuló veszélyesség vagy agresszió pedig túl sok tényezőtől függhet, s az ezotériához lehet talán a legkevésbé köthető.

Lényegesen nagyobb aggodalmat kelthet a nyíltan megjelenő önvészélyesség, ahogy azt a szuicid hajlandóságot ösztönöz felvállaló, jellemzően feketébe öltözött fiatalok terjesztik. Az alapvetően populáris (zenei) kultúrából származó stílusirányzatok azonban legalább akkora heterogenitással jellemezhetőek, mint az ezoterika maga: a „dark”, „gothic” vagy „gruftie”, esetleg „death metal” zenei piacáról válogató tinédzser fogyasztók közönsége stílust és életérzést választ, amelyben aztán egyénenként árnyalódik a megválasztott tartalom összessége.

A zenei fogyasztásnál talán csak egy másik „sláger-aggodalom” szárnyalja túl a fiatalok ezoterikus tevékenységei körében a veszélyesség megítélését – a drogozás. A drogfogyasztással ugyanakkor a legkönnyebb is összekapcsolni az ezoterikus gyakorlást, akár valós, akár feltételezett kapcsolatot keresünk a kettő között. A New Age ellenkultúrájának fontos részét képezte a szabadság a kábítószer-használat terén is – leginkább a könnyű drogok (marihuána, hasis) és a hallucinogének (LSD, peyote) használata volt elterjedt és ideológiákkal alátámasztott annak kezdeti időszakában. A kábítószereket a tizenévesek társadalmi rétege valóban másképp használja. A rekreációs vagy ún. diszkódrogokat (amfetaminok, extasy, kokain) használók kiemelkedő szenzoros élménykeresőknek bizonyultak, de más pszichológiai tényezőkben nem különböznek az átlagtól. Ezzel szemben, ha az ideologikus droghasználat valamely öngyógyító vagy szemé-

3. A témában megjelenő nyilatkozatok és kiadványok számát tekintve, úgy tűnik, protestáns körök hevesebben állnak ki e jelenségekkel szemben, mint a katolikusok.

lyiségelemző, -fejlesztő igénnyel találkozik, akkor valószínűbb a komolyabb drogfüggőkARRIER kialakulása (Demetrovics 2001).

A lépcsőelmélet azonban a legtöbb esetben nem működik a fiatalok esetében, általában legfeljebb a könnyű drogok használata kerül elő középiskolásoknál ezoterikus céllal. Pikó Bettina szintén szegedi középiskolások körében, 2000-ben végzett vizsgálata arra mutat rá, hogy a fenti devianciák a drogozással együtt ugyanakkor ritkábbak a közösségi, egyházas vallásosságukat gyakorló fiataloknál (Pikó–Fitzpatrick 2004). Ez arra utal, hogy a spirituális és közösségi igények kiélése, illetve az erősebb családi és szociális támogatás és kontroll csökkentik a kábítószer-használatának szükségességérzetét.

Nem térhetünk ki rá, de említést érdemelhetnek azok az esetek is, amikor a serdülő éppen a család hatására válik ezoterikus gyakorlóvá. Az jelenség hazánkban alig ismert, erről adatokkal nem rendelkezünk, de külföldön a szekták ellen küzdők rendszeresen figyelmeztetnek a befolyásolt fiatalokkal szembeni visszaélésekre: a legfrissebb francia országgyűlési bizottsági jelentés is említi a New Age csoportok között felnövekvő hátrányait –részletesen kitérve a „rebirthing” és az „indigó gyerekek” jelenségre (Assemblée 2006).

A fiatalok véleménynyilvánításának külső formája túlzó, szinkretista divatjelenségként mutatkozik meg mind az öltözködésben, mind a kultúrafogyasztási szokásokban. A vallási vagy ideológiai szimbólumokat gyakran posztmodern módon, eredeti kontextusuktól eltávolítva használják, így ezek jelentésének dekódolása a sajátos szintaxisban járatlanabb idősebb korosztály számára igen nehéz, és könnyen összezavarhatja a megfigyelőt. A jelek közvetlen értelmezése igen félrevezető lehet, és elfedheti a valójában ezek hálójába bonyolódott fiatalok saját kifejezési kísérletét – ami sokszor nem különbözik a generációk óta változatlan spirituális útkereséstől. A társadalom képmutatását jelzi ugyanakkor, hogy erre a tényre, illetve az okok és következmények összekeverésének drámai hatásaira rendszerint az éppúgy túlzó szülői-nevelői ellenreakciókat korrigálni kívánó szakembereknek – rendszerint pszichológusoknak és szociológusoknak – kell felhívniuk a figyelmet.

Korábbi kutatások. A fiatalok részvételét ezoterikus vagy okkult gyakorlatokban a német vallástudományi iskolák vizsgálták módszeresen. A kutatások hagyományát a jelenség egyik legfontosabb kutatója, a berlini Freie Universität vallástudósa, Hartmut Zinser indította el (1991). 1990-ben elvégzett kutatása szerint a berlini középiskolások aktív részvétele összesen 24% volt az olyan gyakorlatokban, mint kártyajóslás, pohármozgatás, ingázás, automatikus írás, fekete mise stb.⁴ Az eredményt, miszerint a lányok többet tudnak és többet is akarnak tudni a fiúknál ebben kérdésben, megerősíti néhány további kutatás is (lásd például Helsper 1992).

A Sozioland kölni közvélemény-kutató cég 2005. szeptember vége és 2006. január eleje között végzett on-line, nem reprezentatív felmérést az ezoterika és misztika témakörében, 4017 fő részvételével. A felmérés eredményeit nem, korosztály, vallási hovatartozás és az ezoterikával való foglalkozás időtartama szerint is tagolták. Az általam is vizsgált gyakorlatok szempontjából, vonatkozó adataikból, a 19 évesnél fiatalabbak részvétele mellett az adott jelenség „életútjára” próbáltam következtetni. Érdekes tendenciát figyelhetünk meg e tekintetben: a klasszikus nyugati ezotéria irányzatai – mint az asztrológia, mágia, okkultizmus, spiritizmus – az életkorral folyamatosan csökkenő hatást mutatnak, míg az újabb keletű, divatos irányzatok – reiki, újpo-

4. A gyakorlatok kiválasztásához Zinser előkutatást végzett.

gányság stb. – a tapasztaltabb gyakorlók körében elfogadottabbak. Az életkorral való összefüggés tehát nem azt igazolja, hogy a fiatalok fordulnak a divatos jelenségek felé, az idősebbek pedig maradnak a régebbieknél, hanem éppen fordítva, azt, hogy a fiatalok „végigjárják az iskolát”, a tapasztalt gyakorlók pedig az újabb, érdekesebb jelenségek felé fordulnak inkább.

A teljes adatbázis ismeretének hiányában nem tudjuk ellenőrizni azonban azt, hogy a szinkretista hatás erősödése (misperint az idősebbek nem egyszerűen elfordultak a klasszikus jelenségektől, hanem egyre többet vettek fel mellé) mennyire módosítja ezt a képet. A kérdéskör felveti továbbá az ezoterikus irányzatok evolúciójának problematikáját, a „switching”-ek (vallásváltások) feltételrendszerének feltérképezését is⁵ – ez későbbi kutatások tárgya lehet. Esetünkben azonban csupán a fiatalok indulási pontját próbáltam azonosítani. Az általam vizsgált gyakorlatok közül a Sozioland kutatása a 19 évesnél fiatalabb korosztály esetén a tenyérjósítás 26,8%-os, a feng shui 14,9%-os, kártyajósítás 45,4%-os és a mágia 31,7%-os jelenlétét mutatta ki.

A német kutatások magyar tapasztalatait keresve egy sor kérdés vetődik fel. Vajon mennyire tekinthetők időhöz és helyhez kötött kulturális jelenségeknek az ezoterikus gyakorlatok? Milyen források és motivációk hozzák létre ezeket a mintázatokat? Mi az a kiindulási motívum, amely e jelenségekkel első ízben megismerkedő fiatalokban létrejön, hogy aztán teljesen elforduljanak attól, vagy éppen ellenkezőleg, továbbkísérje őket a téma virtuózaivá válásukig?

Magyarországi adatok. Magyarországon nagyon kevesen foglalkoztak közvetlenül ezzel a témával, jóllehet a sajtó a kilencvenes évek elején fokozott érdeklődéssel fordult a jelenség felé. A sok ismeretlen jelenség iránti általános kíváncsiság némileg legitimizálta az ezoterikus gyakorlatok legtöbbször, sokan kiváráó álláspontra helyezkedtek, és legalább annyian ismerték el saját érdeklődésüket, mint ahányan tiltakoztak a jelenségek ellen (ez volt az a kérdés, amiben keresztények és materialisták itt azonos álláspontot képviseltek).

A keresztény kiadók persze kitartóan figyelmeztettek az ezotéria veszélyeire,⁶ de csak egyetlen jelenséget stigmatizáltak egyértelműen – a satanizmust, amelyet a karizmatikus kereszténységhez kötődő orgánumban megjelenő cikkek a fiatalkorú agresszivitás egyik fontos okának tekintettek. Több cikk indult a Hetekben a „satanista gyilkosságok” nyomába,⁷ amelyek – kissé csúsztatva a gyilkosságok számában – felidézik az első és máig egyetlen esetet, amikor a fiatalkorú gyilkos satanista indítékra hivatkozott.⁸ A HVG egyik cikke így foglalja össze az ezzel kapcsolatos információkat: „Szabó István György vallásfilozófus a kilencvenes évek közepén 18-20 ezerre becsülte azoknak a magyarországi fiataloknak a számát, akik a satanizmus, a fekete mágia híveinek vallják magukat, míg Révy Eszter 1991-ben megjelent *A sátánfiúk* című interjúkötete a nyolcvanas évek végén mintegy 40 satanista csoport létezéséről tudósított. Szűk Balázs és Bódi László kutatók a kilencvenes években több száz kisebb-nagyobb szervezet létezéséről

5. Ratkay Dorottya vallási switchingről szóló szakdolgozata (2006) részletesen elemzi ezt a jelenséget.

6. A különböző szekták gyermekekre való befolyását részletesen elemezte a magyarul is megjelent német evangélikus pedagógus, Kurt-Helmut Eimuth könyve (1999).

7. *A fordított kereszt jele*, Hetek, 1998. július 18.

8. „1990. október 4. – O. K. 15 éves fiú mezőkovácsházi otthonukban brutális kegyetlenséggel megölte és széttrancsírozta 13 éves húgát. A fiatal testvérgyilkosra a satanizmus hatott, bár annak vádja nem igazolódott. „Hat év és nyolc hónap, fiatalkorúak börtönében letöltendő büntetésre ítélték.” *Különös kegyetlenséggel*, Hetek, 2000. május 27.

tudtak, a csoportok legtöbbje Budapesten és környékén tevékenykedett, létszámuk eltérő volt, de volt, amelyik ötszáznál több tagot is fel tudott mutatni.”⁹

Az ifjúsági kultúráról és ifjúsági értékekről készített 2002-es kutatás (Bauer és mtsai. 2002) szerint Magyarországon a 17–20 év közötti korosztályból magukat vallásosnak nevezők aránya eltér az idősebb korosztályoktól, ezért a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy esetünkben a vallásosság területén generációs különbség mutatkozik meg. Az *Ifjúság2000* kutatás nagymintás kérdőíves felméréseinek eredményei szerint a 15–29 éves korosztály 10%-a vallja magát az egyház tanítása szerint vallásosnak, míg 47% állítja, hogy a maga módján vallásos. A gyakoriságot tekintve a hetente templomba járók aránya 8%, a másik véglet – akik úgy nyilatkoztak, hogy soha nem járnak templomba – a teljes lakosság 38%-át teszi ki. A valamilyen vallásos nevelésben részesültek 40%-os aránya, illetve az, hogy a fiatalok majdnem fele jelenleg semmilyen felekezethez nem tartozónak érzi magát, a kutatók szerint áthagyományozott vallási kultúrát, gyengülő vallási önidentifikációt és egy kisebbségben lévő egyházas vallásosságot mutat (Bauer és mtsai. 2002: 164–169).

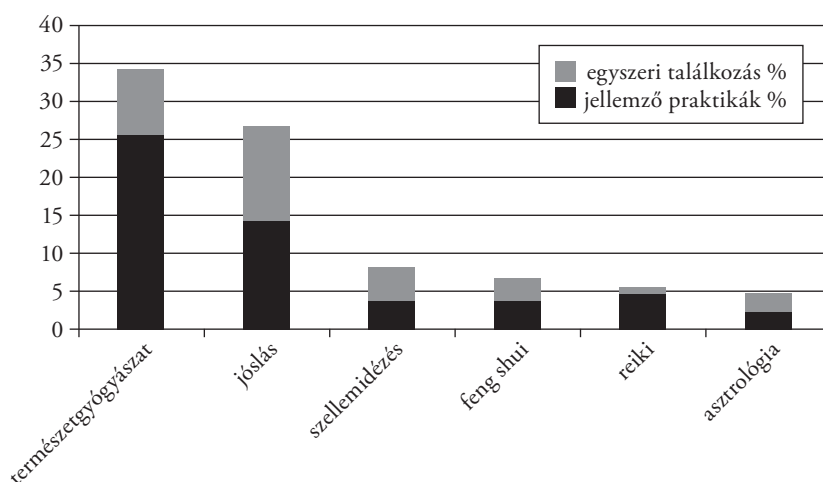
Míg a számadatok pontosításra szorulnak, az idevezető okok – a fiatalok körében erőteljesebb hagyományvesztés vagy az elmúlt évtizedek intenzív kulturális változásai, az újabb generációk újtási törekvései – vitathatatlanok. A jelenségek vizsgálatához hozzá kellene hogy tartozzon egy alaposabb sajtóelemzés, hiszen a média hatása (mint sok másban) az ezoterika megítélésében is erős. Szintén hasznos lenne egy megbízható, friss forrásokat feldolgozó, alaposabb elemzés a fiatalok hagyományos vallásosságához fűződő viszonyáról, hiszen ez alapvető háttér-információt, kiindulási pontot szolgáltatathatna az ezoterikus jelenségek vizsgálatához csakúgy, mint az új vallási mozgalmak esetében.

Szeged Studies. A Szeged Studies a Szegedi Tudományegyetem szociológia tanszéke által minden évben elvégzett kérdőíves adatfelvételt jelenti. A Szeged városra reprezentatív felmérés 2005-ös, kérdéskörünkre vonatkozó adatait mutatom be a továbbiakban (N=1390).

A szegedi lakosság körében az általunk nem vizsgált természetgyógyászat a legnépszerűbb, tekintélyes állandó gyakorló réteggel (25,7% jellemző, 8,8% egyszer kipróbáló). A klasszikus nyugati ezoterikus hagyományok esetén a szellemidézés, az asztrológia és a jóslások esetén a gyakorlók több mint felét tették ki az egyszeri kipróbálók, míg a reiki és a feng shui esetében egy jelentősebb gyakorló, illetve „ismerkedő” réteggel számolhatunk (1. ábra). Nem rendelkezünk azonban adattal arra vonatkozóan, hogy mikor történt ez az ismerkedés, így korai lenne arra következtetni, hogy a serdülőkori kísérletezéseket látjuk itt viszont.¹⁰

9. *Milyen az igazi sátánista?* <http://hvg.hu/kultura/20050826satan.aspx>

10. Fontos, elemzésre váró (most rendelkezésünkre nem álló) adat továbbá, hogy összességében a szegedi társadalom hány százalékára jellemző valamilyen gyakorlatban való akár egyszeri részvétel, és a szinkretizmus méréséhez fontos lenne tudni az egy gyakorlóra eső praktikák számát.

1. ábra. Ezoterikus gyakorlatok és azok gyakorisága Szegeden (2005, N=1390).

Munkahipotézisek. Feltételezéseink szerint a tizenéves korosztály megnövekedett információ-igénye miatt a serdülők egyszerre sok jelenség iránt érdeklődnek, de egyszerre csak egy irányzattal foglalkoznak – az idősebb korosztályú, komolyabb ezoterikus gyakorlókhoz viszonyítva a szinkretizmus kevésbé jellemző rájuk (1). A jelenségekkel való megismerkedés, a gyakorlatok kipróbálása után azonban érdeklődésük csökken, csak több jelenség megismerése és hosszabb ezoterikus gyakorlás után alakul ki komolyabb elköteleződés (2). A mindannyiuk számára elérhető források korántsem hatnak olyan erősen, mint azt gondolnánk (3), és összességében az ügynek „nagyobb a füstje, mint a lángja”, azaz az ezoterikus jelenségek iránt jobbra ártalmatlan érdeklődés nyilvánul meg – még ha gyakorlati vizsgálódásnak tűnik is, komoly bevonódás nem jellemző a középiskolásokra (4).

Módszertani problémák. A vallásosságot mint társadalmi jelenséget vizsgáló társadalomtudományok megegyeznek abban, hogy a vallásosság többdimenziós jelenség – nem dönthető el pusztán egyetlen vizsgált kritérium alapján, hogy valaki vallásos-e, illetve hogy mennyire vallásos. A több dimenzió vizsgálata Glock és Stark nevéhez fűződik (lásd Földváry–Rosta 1998). Az intézményi oldalról megközelített vallásossági vizsgálatok szintén nem kielégítőek minden esetben; az intézményi struktúra számbavételénél ugyanis figyelembe kell venni azt a tényt, hogy – különösen a közép-kelet-európai régió posztkommunista országaiban – az új vallási mozgalmaknak csak kisebb része létezik intézményesült formában, gyakori az első generációs tagság, így strukturálisan ezek az egyházak nem kiforrottak. A vallási szubjektívizálódás folyamata pedig, amelyről Berger és Luckmann ír (1975), még nehezebb feladat elé állítja a valláskutatókat.

Az ezoterika esetében különösen bonyolult a helyzet. Miként az a definíciós kísérletekből is kiderült, nem találkozunk központi hitvallási formákkal, az intézményi háttér kiforratlan, s talán nem is igazán sajátja ennek a típusú vallási jelenségnek, éppen az egyéni, gyakran szinkretista, „barkácsolt” (*bricolaj religion*) jelleg miatt. Tanulmányom szempontjából mindebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a vizsgálható területet, azaz a kutatás kiindulópontját elsődlegesen az ezoterikus gyakorlatok kvantitatív elemzése kell hogy jelentse. Későbbi lépésként adódhat

az adatok mögött meghúzódó tendenciák tipologizálása és az ezek alapján történő új hipotézisek felállítása és ellenőrzése.

KÖZÉPISKOLAI FELMÉRÉS

A kutatás célja. A kutatás fő célja az volt, hogy számszerű adatokat szerezzek a középiskolások részvételéről a különböző ezoterikus gyakorlatokban, megkülönböztetve az aktív, többszöri bevonódást az adott gyakorlat(ok)ról való általános ismeretektől vagy az alkalmi, bizonytalan háttérű kísérletezéstől. Ugyanígy vizsgálni kívántam a hozott vallási háttér, nevelés és saját élmény hatását a diákok elköteleződésére. Rákérdeztem a gyakorlatokon való részvétel indokaira és a hatások eredetére, a forrásokra is. Az adatokból az elköteleződés mélységét és a motivációk háttérét kívántam kideríteni. A felmérés módszertanában közvetlen példájának tekinti Hartmut Zinser 1990-ben végzett *Jugendokkultismus* című kutatását (1991), amelyben kelet- és nyugat-berlini középiskolások okkult gyakorlatokban való részvételét vizsgálta.

Nyolc dél-alföldi (szegedi, orosházi, kiskunfélegyházi és gyulai) középiskola harmadikos és negyedikes (11. és 12. évfolyamos) diákjai között végeztem önkitöltős kérdőíves felmérést, 2006 szeptemberében és októberében (N=748). A felmérés a dél-alföldi középiskolásokra nézve reprezentatívnak tekinthető, mindhárom iskolatípusban (gimnázium, szakközépiskola és szakiskola).

A kérdőív összeállításában fontos szempont volt a megfelelő ezoterikus gyakorlatok kiválasztása, hiszen csak korlátozott számú gyakorlat megjelenítésére volt lehetőség. A listát egy előkutatás alapján állítottam össze, amelyben a legelterjedtebb gyakorlatokat kerestük – a végül kialakult lista a következőket tartalmazta: kártyajóslás, szellemidézés, jóga, feng shui, reikigyakorlatok, horoszkópkészítés, sámándobolás, mágikus kör, oltár állítása, sötét erők megidézése.

A gyakorlatok definíciói. A *kártyajóslás* elterjedt, népszerű tevékenység, amelynek mind a nyugati okkultizmusban, mind a népi mágiában vannak hagyományai. Idesoroltam a tarot- és a cigánykártyából való jóslást. Az előkutatás szerint ez a technika igen népszerű.

A *személyes horoszkóp* (radix, napi horoszkóp) készítése komolyabb asztrológiai érdeklődést feltételez, a magazinokban szereplő rovatok olvasgatása aligha tekinthető komoly ezoterikus tevékenységnek, ezektől tehát megkülönböztetendő.

A *jógázásnak* különböző fokozatai vannak, a népszerű testgyakorlásokon túl viszont nagy valószínűséggel feltételezi a hindu tanokkal való kapcsolatot. Gyakran tekintik, nevezik meditációnak is. A *reiki* mint energetikai gyógy mód szintén népszerű. A *feng shui* divatos kínai térrendezési hagyomány.

A *szellemidézést* gyűjtőfogalomként használom, mert a különböző gyakorlatok szórása nagyon nagyban bizonyult, így nem állt módomban egyenként lekérdezni őket. Az előkutatás ugyanakkor a szellemidéző gyakorlatok terén sajátos „generációváltást” mutat a gyakorlatokban. Eltűntek a klasszikus, a nyugati okkult hagyományokból, különösen a 19. századi spiritizmusból eredő gyakorlatok (pohár- és kanálmozgatás, automatikus írás) – ezeket a megkérdezett fiatalok nem is ismerték, talán csak az asztaltáncoltatás maradt meg ebből a tradícióból. Új gyakorlatok a gyertyás idézések és mágikus, amelyek az előbbi – civilek számára kitalált – szellemidézések-nél bonyolultabbak, emiatt aztán érdekesebbnek tűnhetnek, bár nehezebb „konkrét bizonyítékokat” felmutatni velük. A változás azonban nem takar minőségi különbséget: nem nagyobb

beavatottságról tesznek tanúbizonyságot, csupán az ún. „elsődleges” okkult szövegek könnyebb hozzáférhetőségét.

A *sámándobolás* a magyarországi újpogány rítusok gyakori kelléke – e gyakorlat révén egy hazai sajátosság elterjedtségét igyekeztem kipuhatolni.

A *mágikus kör* a wicca-boszorkány hagyomány jellemzője, a főleg a lányok körében népszerű ezoterikus iskola több résztvevős gyakorlata. Az *oltár állítása* szintén a wicca- és boszorkányrítusok alapvető része, de más célzattal előfordulhat satanista rítusként is (lásd fekete mise). A mágikus körrel együtt nagy biztonsággal wicca/boszorkány elhivatottságot jelöl, különösen ha kizárja a következő gyakorlatot.

A *sötét erők megidézése* kizárólag a satanista hagyomány része. Mivel kevésbé bonyolult, mint a szinte kimutathatatlan fekete mise, véleményem szerint ezzel talán jobban „nyakon csíphetjük” az amúgy rejtélyes gyakorlókat.

A felmérés eredményei. A legfontosabbnak kérdésemben az ezoterikus jelenségek iránt csupán érdeklődőket próbáltam elválasztani a bizonyos gyakorlatot valaha (legalább egyszer) valóban kipróbáló alanyoktól. E megkülönböztetést azért tartom fontosnak, hiszen az érdeklődés gyakran megreked gondolati síkon, a passzív érdeklődés vagy a verbális kommunikáció szintjén. Feltételezésem szerint ha valaki veszi a fáradságot, hogy valóban személyesen utánanézzon egy gyakorlatnak vagy hozzáértő társaságot keressen, egy újabb határ átlépését jelenti. A fiatalok esetében különösen fontos, hogy ez egy kulturális tiltás áthágását, de legalábbis egy ismeretlen terület meghódítását jelenti, amihez bizonyos fokú önállóság és bátorság szükséges. A másik lehetőség persze, hogy „brahiból”, csoportnyomásra teszik meg, mint oly sok mindent ebben a korban, természetesen ezt is külön vizsgálom. A kérdéseket a következő formában tettük fel: *Előfordult-e már, hogy valamilyen formában részt vettél -ban?* A válaszok közül gyakorlásnak a *személyesen is vettem már részt benne* lehetőséget megjelölőket tekintettük.

A továbbiakban éppen ezért az érvényes (*valid*) adatokat közlöm. A megkérdezettek közül kártyajóslásban részt vett 19,9 %, szellemidézésben 17,2 %; jógázni szokott 11%, a feng shui gyakorlatot végzők aránya 8%; 7,6% készítettett magának horoszkópot; oltárállításon részt vett 4,5%, sötét erők megidézésén 3,7%, a mágikus kör szertartásán 3,3%, sámándoboláson pedig 3%; reikizni szokott továbbá 2,8%; míg más tevékenységet¹¹ 8,6% végzett, és viszonylag kevesen nem adtak választ a kérdésre.

A megkérdezettek 13,4%-a állította, hogy egyedül végzi a fenti gyakorlatokat, 25,3%-uk alkalmi társaságban, 8,7 százalékuk állandó közösségben, 56,3%-uk pedig nem válaszolt.

A Szeged Studies adatait felidézve látható, hogy az asztrológia és a szellemidézés esetén jóval nagyobb a fiatalok részvétele, sőt még a divatosabb keleti technikák esetében is (feng shui) is magasabb arányban vesznek részt, csupán a közös gyakorlatokat, jellemzően hosszabb tanfolyamokat igénylő reikigyakorlók számaránya alacsonyabb. A jóslások számaránya a Szeged Studiesban nem teljesen összevethető a csak kártyajóslással foglalkozók számával, mindenesetre ez az utóbbi érték még önmagában is magasabb a középiskolásoknál, mint a „jellemzően foglalkozók” aránya a teljes szegedi mintán. Összességében a fiatalok 37,3 százaléka állította azt, hogy részt vett már legalább egy ezoterikus gyakorlaton.

11. 14 más tevékenységet soroltak itt fel, 1–2 fő említette őket.

A gyakorlók közül 48,2% végez csak egy gyakorlatot, 30% pedig kettőt. Ez a mutató és az egy főre eső átlagos 1,92 gyakorlatszám azt sejteti, hogy a tinédzserek viszonya az ezoterikához a felnőttekénél kevésbé szinkretista.¹² Jellemző módon egyszerre csak egy gyakorlattal foglalkoznak, a többféle irányzat kipróbálásához vélhetően további évek szükségesek, továbbá a váltásokhoz érzelmi eltávolodás, elégedetlenség – aminek feltétele, hogy életmódváltozásokat várjanak el a gyakorlatoktól. E kezdeti feltétel is lényegesen ritkább a fiatalok körében, mint azt a motivációk mutatják.

A nemi megoszlást vizsgálva kiderült, hogy míg az egész minta 39,6%-át tették ki a fiúk, közöttük mégis többen vannak a gyakorlók (54,8%), ami ellentmond a megszokott trendnek. Míg a fiúk nagyjából fele-fele volt a gyakorló, illetve nem gyakorló (ez az arány kiemelkedően magasnak számít!), a lányok korrigálták az eredményeket – esetükben alig 27,9% volt a gyakorlók aránya, s a lányok gyenge fölénye csak az újpogány mozgalmakhoz kötődő gyakorlatok, illetve a reiki és a más gyakorlatok esetén érezhető. Még a jóga- és a feng shui gyakorlatokon is többszöröse volt a fiú résztvevők száma a lányokénak, ami meglepő eredmény.

A családi háttérrel két adat állt rendelkezésünkre, a szülők iskolázottsága – mellyel kismértékben ugyan, de egyenes arányban nőtt a gyakorló gyerekek aránya –, illetve a településtípus, amely szerint a városi fiatalok körében nagyobb volt a gyakorlók aránya, mint a faluról bejárók körében. Ezek igazolni tűnnek a korábbi általános tudományos vélekedést, hogy az ezoterikus jelenségek az városi, magasabban képzett rétegek körében a legelterjedtebbek.

Motivációk. A gyakorlatok végzésének motivációiról a megkérdezettek az alábbi arányban állították, hogy nagy vagy nagyon nagy szerepet játszik benne a kíváncsiság (27%), a különleges dolgok iránti érdeklődés (26%), a szórakozás (18,7%), a segítségnyújtás a világban való tájékozódáshoz (9,7%), a lelki megerősödés (9,1%), a segítségnyújtás a fontos döntések meghozatalában (7,4%), a problémák megoldása (4,2%), illetve más okok¹³ (4%).

Látható tehát, hogy a kíváncsiság, a különleges dolgok iránti érdeklődés és a szórakozás a fő motivációs elem e gyakorlatok kipróbálásában. Az ezoterika ebben is hasonlít némiképpen a korábban már említett droghasználathoz: a kábítószerhez nyúló fiatalok nagyobb részének fő motivációja itt is a kalandvágy vagy a szórakozás. A szórakozóhelyeket látogatók „droghasználatának hátterében sokkal inkább az izgalom és a kalandkeresés áll, mintsem a depresszióval, önértékeléssel kapcsolatba hozható öngyógyító mechanizmusok.” (Demetrovics 2001: 130)

Azok, akik használni akarják valamilyen személyes célra e gyakorlatokat, lényegesen kevesebben vannak, és érthetően közülük kerülnek ki azok, akik gyakran nyúlnak ezekhez az eszközökhöz – akár sikereseknek bizonyulnak azok, akár nem. Az ezoterikus gyakorlatokat konkrét, személyes céllal űzőkkel megtörténhet, hogy egyfajta pszichikai addikcióhoz hasonló viszony alakul ki bennük gyakorlatuk iránt, és ez hasonló jellemzőket mutathat fel, mint a drogfogyasztás vagy bármilyen más függőség.

Források. Az ezoterikus gyakorlatokra vonatkozó információt a megkérdezettek 39,7%-a szerzi be kortársaktól, míg felnőttektől 29,1%. A média (tévé, rádió, mozi) 34,4%-uk számára jelent forrást – de csak 3,1%-uk nevezett meg konkrét címeket e tekintetben, jellemzően horror- és misztikus filmeket, sorozatokat (egynél többen csak a *Bűbájós boszorkák* című délutáni sorozatot,

12. E kijelentés a két magyar vizsgálat adatainak feldolgozása után lesz bizonyítható.

13. 1,5% jelölt meg 11 okot, mindegyiket csak egyikük.

az *Ördögűző* című mozifilm, illetve az *X aktákat* jelölték meg). Könyvekből 21%-uk informálódik – 2,4% nevezett meg címet, tipikusan ismeretterjesztő kiadványokat, illetve hárman szép-irodalmi forrásokat. (Érdekes módon ketten jelölték csak *Harry Pottert*, ami megerősíti a korábban már kimutatott jelenséget, miszerint a mágiával foglalkozó híres gyerekkönyvnek nincs közvetlen hatása a későbbi ezoterikus érdeklődésre.) Az interneten a megkérdezettek 22,7%-a információforrást, 2,8%-uk itt is jobbra ártalmatlan weboldalakat jegyzett fel; folyóiratokból 18,7% értesül, 1,5% meg is nevezte őket – szinte kizárólag ifjúsági vagy női magazinokat (meglepő módon ezek mind fiúk voltak). Más forrásból 3,3% szerzi információit, használható válasz itt nemigen érkezett.

Viszony a hagyományos vallásossághoz. Rákérdeztem a gyerekkorban bejegyzett egyházhoz tartozásra, illetve a jelenlegi felekezeti hovatartozásra is. A legalább egy gyakorlaton résztvevők aránya tekintetében a minta érvényes egészéhez viszonyítva az egyházhoz/felekezethez tartozás szerint nagy eltéréseket nem tudtam kimutatni. A legalább egy gyakorlaton résztvevők aránya a minta érvényes egészéhez viszonyítva a templomba, imaházba járás gyakorisága szerint szintén nagyon közeli értékeket mutatott – csak a heti rendszerességgel templomba járók esetében csökkent kevéssé a gyakorlók száma.

A *Volt-e az életedben valaha is egy olyan jelentős fordulópont vagy esemény, amikor egészen új, személyesebb kapcsolatba került a hittel vagy Istennel?* kérdésre a gyakorlók 38,8%-a válaszolt igen, szemben a teljes minta 31,6%-ával. Ez két dolgot jelenthet: vagy azt, hogy a hagyományos vallási élményt megélők jobban érdeklődnek más jelenségek iránt is, vagy azt, hogy a tizenévesek az ezoterikus jelenségeket is vallási élményként élik meg. Különösen érdekes, hogy míg a teljes minta 49,8%-a járt hittanra, a gyakorlók között ez az arány 58,2% volt – ez szignifikáns különbséget jelent, és talán az első sejtést erősíti meg.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányom elején egy rövid elméleti kitekintő után kísérletet tettem az ezoterikus gyakorlatok definiálására: a feladat összetett volta miatt egy használható munkadefiníciónál maradtam. A korábbi, jellemzően német kutatások áttekintése után egy, a magyar viszonyokra alkalmazott felmérést dolgoztam ki az ezoterikus gyakorlatok elterjedésének vizsgálatára. A lekérdezett gyakorlatok körét egy előkutatással szűkítettem.

A kutatás eredményeit a következőképpen összesíthetjük: a dél-alföldi régió középiskolás tanulói körében végzett kérdőíves kutatásban az ezoterikus gyakorlatokban való részvétel igen magas arányt mutatott. Mind az asztrológia, mind pedig a szellemidézés, sőt a feng shui esetén is magasabb a középiskolások részvételi aránya, mint az a teljes társadalomban megfigyelhető. Láthattuk továbbá azt is, hogy a gyakorlók több mint fele egyszerre csak egy gyakorlatot próbált ki, ami azt sejteti, hogy a fiatalok viszonya az ezoterikához a felnőttekénél kevésbé szinkretikus, jellemzően csak egy ezoterikus gyakorlattal foglalkoznak.

Lényeges újdonság tapasztalható a nemek közötti megoszlás tekintetében, hogy a fiúk között jóval többen vannak a gyakorlók, míg a lányok csupán néhány újpogány gyakorlat, illetve a reiki esetén voltak főként, ami ellentmond a megszokott trendnek. A minta legnagyobb része a kíváncsiságot, a különleges dolgok iránti érdeklődést és a szórakozást jelölte meg fő motivációs

tényezőnek az ezoterikus gyakorlatok kipróbálásában, míg a források tekintetében meglehetősen változatos képet kapunk a válaszok tükrében.

Az adatok nyilvánvalóan arról tanúskodnak, hogy mind a fiatalok, mind pedig a felnőttek esetében számolnunk kell az ezoterika megjelenésével, illetve gyakorlati formáival, nem „mehetünk el” a jelenség mellett. Mindez azt jelenti, hogy az ezoterika vallástudományi elméletének tisztázása és a jelenség magyar megnyilvánulásait vizsgáló kutatások elméleti hátterének megalapozása további komoly és sürgős munkát igényel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Assemblée Nationale Française 2006: *Rapport fait au nom de la Commission d'enquête relative à l'influence des mouvements à caractère sectaire et aux conséquences de leurs pratiques sur la santé physique et mentale des mineurs*, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/rap-enq/r3507-rapport.pdf> (2006. 12. 22.)

Bauer Béla és mtsai. (szerk.) 2002: *Jelentés a gyermekek és az ifjúság helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről, 2001*. Budapest: Ifjúsági és Sportminisztérium–Mobilitás Hálózati Igazgatóság–Nemzeti Ifjúságkutató

Bergbom, B.–Björkqvist, K.–Holm, N. G. 1996: A Cross-Cultural Investigation of World View: Student Samples from Ten Countries. In *World Views in Modern Society: Empirical Studies on the Relationship between World View, Culture, Personality and Upbringing*, Abo: Abo Akademi University, 29–46.

Berger, Peter L.–Luckmann, Thomas 1975: *A valóság társadalmi megformálása*, Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont,

Demetrovics, Zsolt 2001: *Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein*, Budapest: L'Harmattan

Eimuth, Kurt-Helmut 1999: *A szektások gyermekei*, Budapest: Ecclesia–Kairosz

Faivre, Antoine 1994: *Access to Western esotericism*, Albany: State University of New York Press,

Faivre, Antoine 1998: Questions of Terminology Proper to the Study of Esoteric Currents in Modern and Contemporary Europe. In *Western esotericism and the science of religion*, Leuven: Peeters–Boudgenotenlaan.

Figl, Johannes (szerk.) 2003: *Handbuch Religionswissenschaft*

Földváry Mónika–Rosta Gergely 1998: A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. <http://www.mtapti.hu/mszt/19981/foldvari.htm>

Gábor Kálmán (szerk.) 1992: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*, Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága

Hall, Dorota 2006: *New Age w Polsce: lokalny wymiar globalnego zjawiska [The New Age in Poland: the Local Dimension of the Global Phenomenon]*, Ph.D. thesis (in press)

Halman, Loek 2001: *The European Values Study: A Third Wave*, Tilburg: WORC–Tilburg University

Hanegraaff, Wouter J. 1996: *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Leiden–New York–Cologne: University of New York Press

Hanegraaff, Wouter J. 1999: New Age Spiritualities as Secular Religion: A Historian's Perspective. *Social Compass*, 1999.

Helsper, Werner 1992: *Okkultismus – die neue Jugendreligion?* Opladen: Leske+Budrich

Höllinger, Franz–Smith, Timothy B. 2002: Religion and Esotericism among Students: A Cross-Cultural Comparative Study. *Journal of Contemporary Religion*, 2002.

Jancsák–Tarnay–Vajda–Závogyán 2005: *Dél-alföldi regionális ifjúsági helyzetelemzés 2005*, Szeged: Hálózat a Szabad Információért Alapítvány

Gábor Kálmán 2005: *Fesztiválok ifjúsága és a drog*, Szeged: Belvedere

Mead, Margaret 1978: *Culture and Commitment*, New York

Mischo, J. 1991: *Okkultismus bei Jugendlichen. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung*, Mainz: Grünewald

Molnár Mariann 2007: *Kereszténység és ezoterika*, kézirat

Pikó Bettina F.–Kevin M. Fitzpatrick 2004: Substance Use, Religiosity, and other Protective Factors among Hungarian Adolescents. *Addictive Behaviors*, 2004, 1095–1107.

Potrata, Barbara 2004: New Age, Socialism and Other Millenarianisms: Affirming and Struggling with (Post)socialism. *Religion, State & Society* 2004, 32, 4.

Ratkay Dorottya 2006: *Kit kerestek?* Szakdolgozat, Szeged [kézirat]

Révy Eszter 1991: *A sátánfiúk*, Budapest: CO-NEXUS Print-teR Kft.

Sozioland 2006: *Ergebnisse der Esoterik & Mystery-Umfrage*, http://www.sozioland.de/rp/esoterik/tabellen_esoterik.pdf

Stuckrad, Kocku von 2005: Western Esotericism: Towards an Integrative Model of Interpretation. *Religion*, 2005, 78–97.

Szilágyi Tamás–Szilárdi Réka 2007: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*, Szeged: JatePress

Young, Jock 2001: A hippí megoldás. In Rácz József (szerk.): *Devianciák – Szabálykövet(él)ők és bajkeverők*, Budapest: Új Mandátum.

Zinser, Hartmut 1991: *Jugendokkultismus in Ost und West*, Berlin: Arbeitsgemeinschaft für Religions- und Weltanschauungsfragen

Zinser–Christiansen–Fromm 2006: *Brennpunkt Esoterik*, Hamburg: Behörde für Inneres–Landesjugendbehörde